IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

VOKAL MUSIQASINING TARIXIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA BADIIY XUSUSIYATLARI

Raimova Dilfuza Mahammadsoliyevna
Andijon davlat pedagogika instituti
Tasviriy san'at va musiqa ta'limi kafedrasi dotsenti
https://doi.org/10.5281/zenodo.21165961

Annotatsiya

Mazkur maqolada vokal musiqasining tarixiy rivojlanish bosqichlari, uning shakllanish jarayoni hamda badiiy xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, vokal san'atining jahon va o'zbek musiqa madaniyatidagi o'rni, xonandalik ijrochiligining asosiy mezonlari, ovoz imkoniyatlari va ijro mahoratining badiiy ifodadagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijasida vokal san'ati nafaqat musiqiy-estetik hodisa, balki yosh avlodning badiiy didi va ma'naviy dunyosini shakllantiruvchi muhim vosita ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: vokal musiqa, xonandalik, ijrochilik, badiiy talqin, ovoz texnikasi, musiqa pedagogikasi, hofizlik san'ati.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim, madaniyat va san'at sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashda musiqa san'atining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Xususan, vokal san'ati insonning estetik didini shakllantirish, badiiy tafakkurini rivojlantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglashida muhim vositalardan biri hisoblanadi. Shu bois vokal musiqasining tarixiy rivojlanishi va badiiy xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etish dolzarb masalalardan sanaladi.

Musiqa san'ati insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida jamiyat hayoti bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanib kelgan. Vokal musiqa esa musiqaning eng qadimiy va ta'sirchan turlaridan biri sifatida inson his-tuyg'ularini, ruhiy kechinmalarini va estetik qarashlarini ifodalashning muhim vositasiga aylangan. Tarixiy taraqqiyot davomida vokal san'ati turli xalqlarning madaniy merosi, urf-odatlari va an'analari bilan uyg'unlashib, o'ziga xos maktab va yo'nalishlarni shakllantirgan.

O'zbek musiqa madaniyatida ham vokal san'ati alohida o'rin egallaydi. Xalq qo'shiqlari, maqom san'ati, katta ashula, lapar va yalla kabi janrlar milliy vokal ijrochiligining boy va serqirra namunalarini tashkil etadi. Ushbu janrlar asrlar davomida ustoz-shogird an'anasi asosida sayqallanib, xalqimizning ma'naviy merosining ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, mumtoz xonandalik san'ati milliy musiqiy tafakkurning yuksak namunasi sifatida ajralib turadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi vokal musiqasining tarixiy rivojlanish bosqichlarini o'rganish, uning badiiy xususiyatlarini tahlil qilish hamda vokal ijrochilik san'atining musiqiy-pedagogik ahamiyatini yoritishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tarixiy, qiyosiy-tahliliy va nazariy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot natijalari vokal san'atining nafaqat musiqiy-estetik hodisa, balki yosh avlodning ma'naviy, badiiy va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita ekanligini ochib beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda vokal musiqasining tarixiy rivojlanish bosqichlari va badiiy xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida vokal san'atining nazariy, tarixiy va amaliy jihatlarini yoritish maqsadida bir qator ilmiy metodlar qo'llanildi.

Jumladan, **tarixiy-tahliliy metod** orqali vokal musiqasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganildi hamda turli davrlardagi musiqiy jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari

tahlil qilindi. Ushbu metod vokal san’atining jahon va milliy musiqa madaniyatidagi o‘rni hamda evolyutsiyasini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy-tahliliy metod yordamida turli vokal maktablar, xususan Yevropa akademik vokal maktabi va o‘zbek an’anaviy xonandalik maktabining umumiy hamda farqli jihatlari o‘rganildi. Bu esa vokal ijrochilikdagi uslubiy yondashuvlar va badiiy mezonlarni chuqurroq tahlil qilishga xizmat qildi.

Tadqiqotda shuningdek, **nazariy-mushohadaviy metod** asosida musiqashunos olimlarning ilmiy qarashlari, vokal san’ati bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar va metodik manbalar o‘rganildi. Mazkur metod vokal ijrochilikning badiiy va pedagogik ahamiyatini ilmiy asoslashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Bundan tashqari, **pedagogik kuzatuv metodi** orqali vokal ta’lim jarayonidagi amaliy mashg‘ulotlar, xonandalik mahoratini shakllantirish omillari va ijrochilik kompetensiyalarining rivojlanish jarayonlari kuzatildi. Ushbu metod orqali bo‘lajak musiqa pedagoglari va ijrochilarning vokal tayyorgarligini takomillashtirishga oid ilmiy xulosalar shakllantirildi.Qo‘llanilgan metodologik yondashuvlar tadqiqot mavzusini har tomonlama yoritish, vokal musiqasining tarixiy va badiiy xususiyatlarini ilmiy asosda ochib berish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi.

Vokal musiqasining tarixiy rivojlanishi

Vokal san’atining ildizlari qadimiy xalq og‘zaki ijodiga borib taqaladi. Dastlabki qo‘shiq shakllari mehnat jarayonlari, marosimlar va diniy an’analar bilan bog‘liq holda yuzaga kelgan. Keyinchalik bu janrlar murakkablashib, professional musiqiy shakllarga aylangan.

Yevropa musiqa tarixida opera san’atining paydo bo‘lishi vokal ijrochilikning rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi. XVI–XVII asrlarda Italiyada shakllangan opera san’ati belkanto maktabining rivojiga zamin yaratdi. Belkanto usuli ovozning go‘zalligi, erkinligi va texnik mukammalligiga asoslangan bo‘lib, butun jahon vokal maktabiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Rossiyada vokal san’ati XVIII asrdan boshlab jadal rivojlandi. Italyan vokal maktabining ta’siri ostida rus opera maktabi shakllandi. Natijada milliy opera va xonandalik uslublari rivoj topdi. O‘zbek musiqa madaniyatida esa vokal san’ati xalq qo‘shiqlari, maqom, katta ashula, doston va termalar orqali avloddan-avlodga o‘tib kelgan. Ayniqsa, Shashmaqom va Farg‘ona-Toshkent maqom maktablari milliy vokal san’atining yuksak namunasi sifatida e’tirof etiladi.

Vokal ijrochilikning badiiy xususiyatlari

Vokal ijrochilikda badiiylik bir nechta muhim omillarga asoslanadi:

- ovoz sifati va tembri;
- nafasni to‘g‘ri boshqarish;
- so‘z talaffuzi aniqligi;
- emotsional ifoda;
- sahna madaniyati.

Xonandaning mahorati nafaqat texnik imkoniyatlarida, balki tinglovchiga badiiy ta’sir ko‘rsatish qobiliyatida ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, ovozning tembr boyligi, diapazon kengligi va dinamika bilan ishlash xususiyati ijroning sifatini belgilaydi. O‘zbek an’anaviy xonandaligida “ishkami”, “guligi” va “binnigi” kabi ijro usullari mavjud bo‘lib, ular turli ovoz texnikalarini ifodalaydi. Ushbu usullar hofizlik san’atining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Musiqa pedagogikasida vokal san’atining ahamiyati

Vokal san’ati bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari va xonandalarni tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Talabalarda vokal ko‘nikmalarni shakllantirish orqali: estetik did rivojlanadi; badiiy tafakkur shakllanadi; ijodiy salohiyat oshadi; sahna madaniyati takomillashadi.

Ta’lim jarayonida vokal mashg‘ulotlar yoshlarning nafaqat ijrochilik qobiliyatini, balki ma’naviy dunyosini ham boyitadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, vokal musiqasi insoniyat madaniy taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida uzoq tarixiy rivojlanish bosqichlarini bosib o‘tgan. Vokal san’ati qadimiy xalq og‘zaki ijodidan boshlab zamonaviy professional ijrochilik darajasigacha takomillashib, har bir davrning estetik qarashlari va badiiy talablari asosida boyib borgan. Tahlillar natijasida vokal musiqasining asosiy badiiy xususiyatlari sifatida ovoz sifati, tembr boyligi, nafasni boshqarish, talaffuz aniqligi, emotsional ifoda va sahna madaniyati muhim omillar ekanligi aniqlandi. Mazkur omillar vokal ijrochilikning badiiy mukammalligini ta’minlab, tinglovchiga kuchli estetik ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, o‘zbek milliy musiqa merosida vokal san’atining alohida o‘ringa ega ekanligi tadqiqot davomida o‘z tasdig‘ini topdi. Xalq qo‘shiqlari, maqom, katta ashula, lapar va yalla singari janrlar milliy xonandalik an’analarining boyligini namoyon etadi. Ayniqsa, ustoz-shogird an’anasi asosida shakllangan hofizlik maktablari milliy ijrochilik san’atining yuksak namunasi sifatida e’tirof etiladi. Vokal san’atini chuqur o‘rganish va uni ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etish bo‘lajak musiqa pedagoglari hamda ijrochilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, vokal ta’lim orqali yosh avlodning estetik didi, badiiy tafakkuri va ijodiy salohiyatini yuksaltirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rajabov I. Maqom asoslari. – Toshkent, 1992.
2. Bekmatov S. O‘zbek musiqa tarixi. – Toshkent, 2008.
3. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent, 1993.
4. Abdullayev R. Musiqa pedagogikasi. – Toshkent, 2018.
5. Karimov U. Xonandalik san’ati asoslari. – Toshkent, 2020.